

Klaudia GOŁĘBIEWSKA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID:

## Afganistan: kryzys humanitarny jako zagrożenie dla fundamentalnych praw człowieka

**Streszczenie:** Celem artykułu jest analiza kryzysu humanitarnego w Afganistanie. Do jego powstania przyczyniły się przede wszystkim: wycofanie wojsk amerykańskich i wojsk NATO w 2021 roku oraz przejście władzy przez talibów. Dramatyczną sytuację pogłębiały dodatkowo katastrofy naturalne i wzrost znaczenia grup zbrojnych i dżihadystycznych (ośmielonych sukcesem talibów). Szczegółnej analizie poddane zostały fundamentalne prawa człowieka, które są regularnie naruszane, a pogłębiający się kryzys sprawia, że sytuacja milionów mieszkańców Afganistanu z dnia na dzień staje się coraz gorsza.

**Słowa kluczowe:** Afganistan, kryzys humanitarny, prawa człowieka, humanitaryzm, społeczność międzynarodowa, Taliban, NATO, USA, ONZ

---

„Niedola ofiar klęsk żywiołowych i konfliktów zbrojnych, bez względu na rejon świata, stanowi zagrożenie dla całej ludzkości. Nigdy nie uda nam się całkowicie wyeliminować cierpienia, jest ono cechą człowieczeństwa. Jednak nic nie tłumaczy tego, że nie stosujemy wszelkich dostępnych nam środków, aby cierpienie to ograniczyć. [...] Bez wątpienia stać nas na tę pomoc. Dzisiaj musimy wykazać wolę podjęcia aktywności w tym kierunku.”

Wypowiedź Sekretarza Generalnego ONZ Kofiego Annana wygłoszona w siedzibie głównej ONZ w trakcie inauguracji Apelu o Pomoc Humanitarną 2006 w dniu 30 listopada 2005 r.

Skala globalnych potrzeb humanitarnych w ostatnich latach jest większa aniżeli kiedykolwiek wcześniej. Całkiem nieodległe kryzysy humanitarne w Syrii, Południowym Sudanie, Iraku, Jemenie oraz liczne klęski żywiołowe i epidemie medyczne mają wpływ na życie dziesiątek milionów ludzi na świecie. Znaczna liczba ludności w różnych regionach świata cierpi wskutek nawracających lub przewlekłych konfliktów, kryzysów i różnego rodzaju katastrof. Co więcej, bezprecedensowe są obecnie liczby wysiedleńców z powodu przedłużających się konfliktów i aktów przemocy. Taki stan rzeczy wpływa na wzrost liczby uchodźców i przesiedleńców wewnętrznych. Według Biura Narodów Zjednoczonych Wysokiego Komisarza ds. Uchodźców, do końca 2020 roku 82,4 miliona osób na całym świecie zostało siłą wysiedlonych – najwięcej do tej pory – w wyniku prześladowań, konfliktów, przemocy lub łamania praw człowieka. Szacuje się, że 35 mln (42%) z osób przymusowo wysiedlonych to dzieci poniżej 18 roku życia. Zwraca się uwagę, że brakuje dokładnych danych co do liczby osób należących do mniejszości, które ucierpiały wskutek sytuacji kryzysów humanitarnych. Jak wskazuje praktyka, mniejszości (etniczne, narodowe, religijne lub językowe) mogą być niewspółmiernie dotknięte bezpośrednio lub pośrednio, ze względu na swój status, podczas samego kryzysu bądź w jego następstwie, ubiegając się o ochronę.

Do przytoczonych powyżej, pesymistycznych danych doliczyć będzie trzeba potężny kryzys humanitarny w Afganistanie w 2021 roku, którego analiza w odniesieniu do zagrożeń płynących dla podstawowych praw człowieka, jest głównym celem niniejszego artykułu. Kryzys, który był konsekwencją wycofania się wojsk amerykańskich po dwudziestu latach obecności na terytorium tego państwa. Kryzys, który jest uznawany za jeden z największych we współczesnej historii.

### **Działania humanitarne jako obowiązek zbiorowy na poziomie międzynarodowym**

Pojęcia „klęski humanitarnej”, „kryzysu humanitarnego” tak samo jak „pomocy humanitarnej”, na stałe zagościły w dyskursie społecznym i medialnym. Kryzysy społeczne, ekonomiczne i ekologiczne, których skala i zasięg przekroczyły lokalne ramy, wzmocniły jeszcze bardziej rangę tych pojęć (Pomicieński, 2012, s. 87). Humanitaryzm<sup>1</sup> nakazuje niesienie pomocy ludziom cierpiącym, niezależnie od miejsca ich pobytu, bezstronność – przekazywanie pomocy odpowiadającej na potrzeby ofiar, wykluczającej obecność dyskryminacji ze względu na narodowość, rasę, płeć, religię i poglądy polityczne. Neutralność nakłada na organizacje humanitarne obowiązek nieangażowania się po żadnej ze stron konfliktu, a niezależność nakazuje organizacjom humanitarnym minimalizowanie wpływu interesów politycznych, ekonomicznych i militarnych państw oraz pozostałych uczestników stosunków międzynarodowych na kształt i formę działalności humanitarnej. Poszanowanie niezależności oznacza niezależność celów humanitarnych od celów politycznych, gospodarczych, wojskowych lub innych; ma ona zapewnić, by jedynym celem pomocy humanitarnej pozostało złagodzenie cierpienia ofiar kryzysów humanitarnych i zapobieganie mu. Zasady te wyznaczają dzisiaj ramy działalności humanitarnej, w których powinny funkcjonować wszystkie – międzyrządowe i pozarządowe – agendy i organizacje humanitarne (Dobrowolska-Polak, 2013, s. 249). Pomoc humanitarna wywodzi się z koncepcji humanitaryzmu oraz praw fundamentalnych<sup>2</sup> i uniwersalnych przysługujących każdemu człowiekowi z samego faktu urodzenia. Kryzysy humanitarne obejmują zarówno katastrofy spowodowane przez człowieka, jak i katastrofy naturalne. Ich skutki są coraz dotkliwsze i mają związek z kilkoma czynnikami, takimi jak zmieniający się charakter konfliktów, zmiany klimatu, rosnąca rywalizacja o dostęp do energii i zasobów naturalnych, skrajne ubóstwo, słabe rządy i niestabilne sytuacje. W największym stopniu cierpi ludność cywilna, często osoby najuboższe i najbardziej bezbronne, żyjące głównie w krajach rozwijających się. Skutkiem kryzysów humanitarnych jest duża liczba osób przesiedlonych, zarówno uchodźców, jak i osób przesiedlonych wewnątrz (Wspólne Oświadczenie..., 2008). O ile pomoc humanitarna ma na celu zapobieganie śmierci i cierpieniu ludności cywilnej podczas konfliktów zbrojnych i klęsk żywiołowych, pomoc rozwojowa stawia sobie za cel udzielenie wsparcia krajom rozwijającym się w osiągnięciu wyższego poziomu rozwoju ekonomicznego i społecznego (Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej). Pomoc rozwojowa jest

<sup>1</sup> Humanitarny (od łacińskiego *humanitas*, czyli człowieczeństwo, ludzkość) oznacza stawiający za cel dobro człowieka.

<sup>2</sup> M.in. prawa do: życia, wolności od tortur, wolności osobistej, godności, zdrowia, bezpieczeństwa. Prawa te należą do najbardziej chronionych w systemach uniwersalnych i regionalnych.

udzielana państwom słabiej rozwiniętym (podczas gdy pomoc humanitarna jest niekiedy potrzebna w państwach nawet najlepiej rozwiniętych), a jej celem jest redukcja ubóstwa, promocja zrównoważonego rozwoju, wsparcie demokratycznych reform i rządów prawa, dbałość o przestrzeganie praw człowieka, rozwój społeczeństwa obywatelskiego, wspieranie wzrostu gospodarczego, a także zapobieganie konfliktom i innym zagrożeniom dla bezpieczeństwa i pokoju. Przybiera ona formę rzeczową, np. w postaci pomocy żywnościowej, formę finansową, polegającą na udzielaniu darowizn, kredytów czy umarzaniu długów, oraz doradczo-techniczną (Grzebyk, Mikos-Skuza, 2016, s. 9–10).

### **Prawa człowieka a prawo humanitarne**

Kryzys humanitarny, wywołany siłami przyrody albo działaniem ludzkim, powoduje zagrożenia dla poszanowania praw człowieka na danym terytorium. W. Kälin zwraca uwagę, że poza faktycznym wymiarem relacji praw człowieka i katastrof należy dostrzegać wymiar prawny, związany z uprawnieniem jednostek do ochrony przed pewnymi niebezpieczeństwami oraz ich skutkami dla życia, zdrowia, własności i innych interesów gwarantowanych przez prawo praw człowieka. Istotny jest także wymiar bieżący, w ramach którego prawa człowieka mogą pomagać we właściwym ukształtowaniu reżimu prawnego służącego zarządzaniu kryzysem humanitarnym i niwelowaniu jego skutków (Kälin, 2012, s. 121). Jak słusznie zauważa badacz Z. Galicki, powiązania pomiędzy dwiema dziedzinami prawa międzynarodowego publicznego, jakimi są międzynarodowe prawo humanitarne oraz międzynarodowe prawo ochrony praw człowieka łączą się ściśle z ich ukształtowaniem i rozwojem (Galicki, 2016, s. 17). Obecnie prawo humanitarne jest uważane za tę część prawa międzynarodowego publicznego, która koncentruje się na rozwiązywaniu różnorodnych problemów humanitarnych wynikających z konfliktów zbrojnych. Przede wszystkim mają temu służyć normy prawne<sup>3</sup> zawierające ograniczenia dotyczące środków i metod prowadzenia działań zbrojnych oraz zasady ochrony mienia i ludności cywilnej niezaangażowanej w działania zbrojne przed ich skutkami.

„Prawo praw człowieka zasadniczo znajduje zastosowanie w czasach pokoju i chroni osoby przed rządami ich własnych państw. Prawo humanitarne natomiast reguluje stosunki między państwami podczas wojny i chroni osoby przed władzami państw wrogich. Za naruszenia prawa praw człowieka z zasady odpowiadają państwa, natomiast naruszenie prawa humanitarnego może pociągać za sobą nie tylko odpowiedzialność państwa i odwet zbrojny, lecz również poniesienie indywidualnej odpowiedzialności karnej przez sprawcę. Zasięg działania prawa praw człowieka jest ograniczony do terytorium konkretnego państwa, podczas gdy pra-

<sup>3</sup> Najważniejszymi umowami międzynarodowymi z tego obszaru są tzw. konwencje haskie z 29 lipca 1899 r. i 18 października 1907 r. oraz konwencje genewskie o ochronie ofiar wojny z 12 sierpnia 1949 r. wraz z dwoma protokołami dodatkowymi z 1977 r.: Protokoły dodatkowe do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) oraz dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II), sporządzone w Genewie 8 czerwca 1977 r., Dz. U. 1992, Nr 41, poz. 175. Normy czterech konwencji genewskich o ochronie ofiar wojny z uwagi chociażby na fakt uniwersalnego uznania (195 państw) można traktować jako posiadające charakter norm zwyczajowych. W przypadku protokołów dodatkowych nie mamy już do czynienia z powszechnym przyjęciem.

wo humanitarne stosuje się również eksterytorialnie, zwłaszcza w czasie okupacji oraz zawsze, gdy wojska znajdują się poza terytorium własnego państwa. Sprzeczności pomiędzy tymi gałęziami prawa są na szczęście coraz bardziej wypierane przez ich wzrastającą komplementarność<sup>4</sup>.

Theodor Meron<sup>5</sup>

Międzynarodowe prawo humanitarne i międzynarodowe prawo praw człowieka są w istocie odrębnymi, aczkolwiek uzupełniającymi się dziedzinami. Obie odnoszą się do ochrony życia, zdrowia i godności istot ludzkich. Międzynarodowe prawo humanitarne ma zastosowanie w konfliktach zbrojnych, podczas gdy międzynarodowe prawo praw człowieka powinno być przestrzegane w każdym czasie, w okresie pokoju i wojny (Galicki, 2016, s. 19).

### **„Obowiązują na całym świecie i przysługują każdemu człowiekowi”**

Koncepcja generacji praw człowieka wywodzi się z Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, 1948). Powszechnie przyjętą typologię praw człowieka obejmującą trzy zasadnicze kategorie (generacje) zaproponował w końcu lat siedemdziesiątych Karel Vašák<sup>6</sup>. Od tego czasu koncepcja ta znalazła swoje stałe miejsce w dyskusji na temat ludzkich praw, a jej znaczenie w międzynarodowej jurysdykcji stale wzrasta. Od tej pory toczy się międzynarodowa dyskusja na temat kodyfikacji tych praw. O ile z prawami pierwszej i drugiej generacji większych problemów natury jurysdykcji międzynarodowej nie ma, o tyle z prawami trzeciej generacji występowały i występują one częściej. Wymienione przez K. Vašaka generacje odpowiadają układowi treści Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, a są nimi:

- jako I generacja praw człowieka – prawa osobiste i polityczne (prawa wolnościowe i zasada wolności);
- jako II generacja praw człowieka – prawa gospodarcze, socjalne, kulturalne (prawa społeczne i zasada równości);
- jako III generacja praw człowieka – prawa solidarnościowe (zasady solidarności i pomocniczości) (Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych, 1966).

<sup>4</sup> „Prawa człowieka wkraczają na nowe terytoria: dochodzenie odpowiedzialności za naruszenia praw człowieka przed międzynarodowymi trybunałami karnymi” (tłum. dr Jelena Kondratiewa-Bryzik), opublikowane w „Państwo i Prawo” 2009, nr 4, s. 31–45.

<sup>5</sup> Prof. Teodor Meron urodził się w 1930 r. w Kaliszu. Jest absolwentem uniwersytetów w Jerozolimie, Harvardzie, Cambridge. Jest specjalistą z zakresu międzynarodowego prawa humanitarne, praw człowieka oraz międzynarodowego prawa karnego. Wykładał w wielu instytucjach naukowych, obecnie związany z New York University Law School. Jest autorem licznych książek oraz artykułów, które pomogły zbudować podstawy prawne dla utworzenia Międzynarodowych Trybunałów Karnych. Uchwałą Senatu Uniwersytetu Warszawskiego nr 277 z 13 października 2010 r. prof. Meron otrzymał tytuł doktora *honoris causa* Uniwersytetu Warszawskiego.

<sup>6</sup> Karel Vašák (26 czerwca 1929–1 maja 2015). Czesko-francuski prawnik, w latach 1969–1980 pełnił jako pierwszy funkcję sekretarza generalnego Międzynarodowego Instytutu Praw Człowieka, francuskiego stowarzyszenia promującego ideę ochrony praw człowieka. W 1979 r. podczas wykładu, który stanowił inaugurację X sesji Instytutu, Vašák sformułował swoją koncepcję, która zakłada podział praw człowieka na trzy generacje.

Wprowadzony przez K. Vasaka podział praw na trzy kategorie nie oznacza gradacji poszczególnych generacji i winno się je uznawać jako takie same co do swojej rangi i wartości. Do praw I generacji w związanych z egzystencją ludzką, zwanymi także prawami klasycznymi lub „starymi prawami człowieka”, zawartych w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych (Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, 1966) zalicza się: prawo do życia (art. 6); integralność fizyczną, psychiczną i moralną (art. 7); wolność osobistą i bezpieczeństwo osobiste (art. 9); prawo osób pozbawionych wolności do godnego traktowania (art. 10); zakaz pozbawienia wolności za długi (art. 11); prawo do prywatności (art. 17); wolność myśli, sumienia, religii (art. 18); wolność posiadania poglądów i wolność wypowiedzi (art. 19); zakaz niewolnictwa i pracy przymusowej (art. 8); prawo do osobowości prawnej (art. 16); prawo dziecka do posiadania nazwiska i obywatelstwa (art. 24 ust. 2 i 3); prawo do sądów (art. 14 i art. 15) – prawa gwarantujące minimum ochrony prawnej w postępowaniu cywilnym i karnym, w tym: prawo do równości przed sądami i trybunałami, prawo do uczciwego i bezstronnego rozpatrzenia sprawy, prawo do bycia uważanym za niewinnego, aż do udowodnienia winy zgodnie z prawem; prawo do zawierania związku małżeńskiego na podstawie dobrowolnie wyrażonej i pełnej zgody (art. 23); prawo rodziny do ochrony prawnej (art. 23). Prawa II generacji to prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne, które zapewniają jednostce rozwój fizyczny i duchowy oraz bezpieczeństwo socjalne. Przyczyną ukształtowania się praw II generacji były m.in. brak zabezpieczeń socjalnych, złe warunki pracy, niemożność powszechnego udziału w tworzeniu dóbr gospodarczych i korzystania z nich. Do praw II kategorii należą: prawa ekonomiczne, prawo do pracy i utrzymania się z niej (art. 6), prawo do sprawiedliwych i korzystnych warunków pracy (art. 7) (w tym: prawo do odpowiedniego, słusznego, równego wynagrodzenia za pracę równej wartości, prawo do wynagrodzenia zapewniającego pracującemu i jego rodzinie godne warunki życia, prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy, prawo do równych możliwości awansu, prawo do wypoczynku); prawo do tworzenia związków zawodowych (art. 8); Prawa socjalne: prawo do zabezpieczenia społecznego (art. 9); prawo rodziny do ochrony (art. 10); prawo do odpowiedniego poziomu życia, włączając w to wyżywienie, odzież, mieszkanie (art. 11); prawo do ochrony zdrowia fizycznego i psychicznego (art. 12); Prawa kulturalne: prawo do nauki (art. 13, art. 14); prawo do udziału w życiu kulturalnym i swoboda badań naukowych, wolność nauki i sztuki (art. 15). Prawa III generacji to prawa kolektywne, solidarnościowe, czyli uprawnienia przysługujące grupom, zbiorowościom, narodom, odnoszące się do jakości ich życia. W przeciwieństwie do praw I i II generacji, praw indywidualnych, przyrodzonych i niezbywalnych, prawa III generacji to prawa kolektywne, przynależne narodom, grupom społecznym, wymagające do swojej realizacji współdziałania państw. Wyrażają one niezwykle szczytne idee – ogólnoludzką solidarność i braterstwo. Aktualnie do praw III generacji zalicza się przede wszystkim: prawo do pokoju, prawo narodów do samostanowienia, prawo do czystego środowiska naturalnego, prawo do wspólnego dziedzictwa ludzkości, prawo do komunikowania się, prawo do rozwoju (UNIC Warsaw). Prawa trzeciej generacji pozostają niestety często tylko w sferze szczytnych deklaracji, czy wręcz „pobożnych życzeń”. Nie ma bowiem powszechnych mechanizmów, które regulowałyby lub tym bardziej egzekwowały od państw nadawanie tych

praw swoim obywatelom. Adresaci tych praw nie mają niezbędnych, legalnych instrumentów do wymuszenia na państwie nadawania i korzystania z tych praw. Nie istnieje żaden zbiorowy pakt regulujący tę kwestię. Jest to niewątpliwie jedna ze słabości praw trzeciej generacji. Idea jest szczytna, aczkolwiek praktyka międzynarodowa ją brutalnie weryfikuje. Najlepszym dowodem na to nich będzie fakt, że od czasu zakończenia drugiej wojny światowej na świecie nie było ani jednego dnia pokoju. Analizowany w niniejszym artykule przypadek Afganistanu, zdaje się być kolejnym argumentem potwierdzającym te tezy.

### **Koniec iluzji: katastrofa humanitarna jakiej nie widział świat**

Po raz drugi, w ciągu ostatnich dwóch dekad duża liczba Afgańczyków musiała uciekać przed chaosem. Dwadzieścia lat temu to amerykańska inwazja na Afganistan po atakach terrorystycznych z 11 września, wygenerowała dużą liczbę uchodźców. Niedawno, pośpieszne wycofanie się Amerykanów i przejęcie władzy przez Talibów<sup>7</sup> spowodowało kolejny kryzys humanitarno-uchodźczy oraz wpędziło miliony pozostałych w państwie Afgańczyków w głód i skrajne ubóstwo.

Afganistan graniczy z Tadżykistanem, Turkmenistanem i Uzbekistanem na północy, Iranem na zachodzie i Pakistanem na wschodzie i południu. Ma również krótką granicę z Chinami na północnym wschodzie. Spośród tych państw najwięcej afgańskich uchodźców przyjmuje Iran, przez który wielu z nich przechodzi w drodze do Turcji, a następnie do Europy. W samym grudniu 2021 roku Iran przyjął około 780 000 zarejestrowanych uchodźców afgańskich i 2,3 miliona nieudokumentowanych Afgańczyków i Afganek. Biorąc pod uwagę własne wewnętrzne problemy gospodarcze i wpływ zachodnich sankcji, Iran nie jest w stanie przyjąć więcej uchodźców, a w każdym razie większość z tych, którzy uciekli z Afganistanu w poszukiwaniu lepszego życia, raczej nie znajdzie go pod rządami irańskiego reżimu (Yellinek, 2021). Następnym przystankiem po Iranie, w drodze do Europy, jest Turcja<sup>8</sup>, która od kilku lat również zmaga się z ogromnym kryzysem uchodźczym. Jest ona gospodarzem największej na świecie populacji uchodźców: łącznie około 4 milionów, z czego około 3,6 miliona to Syryjczycy, według stanu na wrzesień 2021 roku (*Refugees and Asylum...*, 2021). Chociaż Turcja zazwyczaj nie jest ostatecznym celem podróży ani syryjskich, ani afgańskich uchodźców, wielu z nich spędza tam lata z powodu porozumienia między tureckim prezydentem Recepem Tayyipem Erdoğanem a przywódcami UE, aby uniemożliwić im dalszą podróż do Europy, w zamian za co Ankara otrzymała miliardową pomoc. Teraz obie strony, Erdoğan i przy-

<sup>7</sup> Afganistan pod rządami talibów od lat 90. był głównym bezpiecznym schronieniem i kwaterą główną międzynarodowych organizacji terrorystycznych, w szczególności Al-Kaidy, odpowiedzialnych za liczne barbarzyńskie ataki terrorystyczne wymierzone w ludność cywilną w Azji, Afryce, Australii, Europie i Ameryce, a także najbardziej śmiertelny atak terrorystyczny w historii ludzkości, 11 września 2001 r. w Stanach Zjednoczonych, w którym zginęło blisko 3000 osób reprezentujących ponad 90 narodowości.

<sup>8</sup> Do Turcji licznie przybywała nie tylko ludność cywilna, ale też afgańscy żołnierze uciekający przez talibami. Według danych Generalnej Dyrekcji ds. Zarządzania Migracjami, Statystykami Ochrony Międzynarodowej na koniec 2021 obywatele Afganistanu zajmowali pierwsze miejsce wśród grup ubiegających się o ochronę międzynarodową w Turcji (oficjalne dane wskazują na 21 926 osób).

wódcy UE, negocjują nową umowę, która obejmuje afgańskich uchodźców, a Erdoğan wzywał do „globalnej odpowiedzi”.

Prognozuje się dalsze próby ucieczki z upadłego państwa. Jest to spowodowane również przybierającej na sile dyskryminacją, prześladowaniami i obawami związanymi z regularnymi naruszeniami praw człowieka.

Organizacje pozarządowe, takie jak Amnesty International (Amnesty International, 2021) i Human Rights Watch (Human Rights Watch, 2022), donoszą o nasilających się atakach nie tylko ze strony talibów, ale również ze strony Daesh/ISIS – Khorasan Province<sup>9</sup> i innych grup terrorystycznych czy zbrojnych, o egzekucjach i zaginięciach tych osób, które służyły rządowi afgańskiemu czy współpracowali z NATO. Pomimo ogólnej amnestii ogłoszonej przez talibów w sierpniu 2021 roku, pojawiły się „wiarygodne zarzuty” dotyczące ponad 100 zabójstw byłych członków afgańskich narodowych sił bezpieczeństwa i innych osób związanych z poprzednim rządem. Co najmniej 72 zabójstwa zostały przypisane talibom, a w kilku przypadkach ciała zostały wystawione na widok publiczny.

„W samej prowincji Nangarhar, doszło do najmniej 50 pozasądowych zabójstw osób podejrzanych o przynależność do ISIL-KP. Odnotowano brutalne metody zabijania, w tym wieszanie, ścięcia głowy i publiczne pokazywanie zwłok”<sup>10</sup>.

Human Rights Watch, w swoim raporcie opisała m.in. wydarzenie z końca sierpnia 2021 roku, gdy liczący około 300 talibskich bojowników oddział otoczył wieś Dahani Qul w prowincji Dajkondi środkowym Afganistanie. Poszukiwali tam dawnych żołnierzy armii rządowej (ANDSF), którzy wrócili w rodzinne strony, aby dołączyć do swoich rodzin. Gdy talibowie wkroczyli do wsi, dokonali egzekucji dziewięciu takich byłych żołnierzy, choć się oni poddali i złożyli broń. W późniejszej wymianie ognia zastrzelonych zostało jeszcze dwóch kolejnych byłych żołnierzy oraz dwoje cywilów, w tym 17-letnia dziewczyna. W sumie tego dnia w Dahani Qul zginęło 13 osób (Wolska, 2021). Na terenach zamieszkałych głównie przez szyickich Hazarów (a takim jest prowincja Dajkondi) najczęściej dochodziło do ataków na cywilów lub egzekucji osób, uznanych za wrogów talibów. Hazarowie, częściowo są pochodzenia mongolskiego i przeważnie wyznają szyicki odłam islamu. Od wieków byli mniejszością prześladowaną w państwie, w którym dominuje sunnizm. Represje dotknęły ich zwłaszcza w czasach rządów talibów w latach 1996–2001. Łamanie praw mniejszości etnicznych to kolejne naruszenie praw człowieka do jakich dochodzi w Afganistanie.

<sup>9</sup> Daesh/ ISIS KP – jest regionalną filią ugrupowania tzw. Państwa Islamskiego. Jest to najbardziej ekstremalna i brutalna ze wszystkich dżihadystycznych grup bojowników w Afganistanie. IS-KP została utworzona w styczniu 2015 roku u szczytu potęgi Daesh w Iraku i Syrii, zanim jego samozwańczy kalifat został pokonany i zlikwidowany przez koalicję pod wodzą USA. Rekrutuje zarówno afgańskich, jak i pakistańskich dżihadystów, zwłaszcza zbiegłych członków afgańskich talibów, którzy nie uważają własnej organizacji za wystarczająco ekstremalną. Nazwa „Khorasan” odnosi się do historycznego regionu obejmującego część współczesnego Afganistanu i Pakistanu. Grupa początkowo obejmowała Pakistan, dopóki w maju 2019 roku nie ogłoszono odrębnej sekcji pakistańskiej.

<sup>10</sup> Nada Al-Nashif na posiedzeniu Rady Praw Człowieka ONZ w Genewie, 14 grudnia 2021 roku. Al-Nahif to jordańska urzędniczka publiczna, która została mianowana zastępcą Wysokiego Komisarza ds. Praw Człowieka od stycznia 2020 r. W latach 2015–2019 pełniła funkcję zastępcy dyrektora generalnego ds. Nauk społecznych i humanistycznych w UNESCO.

Rada Praw Człowieka ONZ, w grudniu 2021 roku wskazywała ponadto na ryzyko rekrutacji dzieci, zwłaszcza chłopców, zarówno przez ISIL-KP, jak i faktyczne władze. Dzieci nadal stanowią większość cywilów zabitych i rannych w wyniku wybuchów niewybuchów. Pogłębiający się głód i susza, również mogą sprzyjać werbowaniu nieletnich do grup terrorystycznych i zbrojnych.

Tymczasem kobiety i dziewczęta stoją w obliczu ogromnej niepewności. Około 4,2 miliona młodych Afgańczyków nie uczęszcza już do szkoły, z czego 60 procent to dziewczęta (*Humanitarian crisis...*, 2021). Ograniczenia dostępu kobiet i dziewcząt dotyczą już nie tylko edukacji, ale również systemu opieki zdrowotnej i zatrudnienia. Kolejne „nowe” zasady wobec kobiet i dziewcząt, które obowiązywały podczas rządów talibów przed 2000 rokiem, ogłosił w grudniu 2021 roku Sadeq Akif Muhajir rzecznik Ministerstwa Promocji Cnoty i Zapobiegania Występkom (*En Afghanistan...*, 2021). Ministerstwo wezwało również dziennikarki telewizyjne do noszenia hidżabów, czyli muzułmańskiej chusty podczas prezentacji. Hidżab jest również wymagany od kobiet, które chcą skorzystać z komunikacji miejskiej czy taksówki. obrońcy praw kobiet, wspierani przez teologów, zawsze podkreślali, że Koran nie nakazuje stroju tak bardzo zasłaniającego ciało jak burka. Za poprzednich rządów talibów skrajna interpretacja służyła usprawiedliwianiu okrucieństwa i ciemnoty: dochodziło do publicznych egzekucji, które szokowały cały świat<sup>11</sup>. Jeszcze przed powrotem talibów, kobiety, które udawały się do publicznych miejsc, zwłaszcza samotnie, nierzadko wkładały burkę, żeby nie zwracać na siebie uwagi i chronić się przed zaczepkami. Czasami kazał im je włożyć mąż, syn lub brat (Yam, 2021).

W ostatnich miesiącach afgańskie społeczeństwo obywatelskie również stało się obiektem ataków. Od sierpnia 2021 roku, co najmniej ośmiu aktywistów i dwóch dziennikarzy zostało zabitych, a inni zostali ranni przez niezidentyfikowanych uzbrojonych mężczyzn. Misja Wsparcia Narodów Zjednoczonych w Afganistanie (UNAMA), udokumentowała blisko 60 przypadków najwyraźniej arbitralnych zatrzymań, pobic i gróźb wobec aktywistów, dziennikarzy i pracowników Niezależnej Afgańskiej Komisji Praw Człowieka, przypisywanych faktycznym władzom. Kilku obrońcom praw kobiet również grożono, a od czasu gwałtownego stłumienia pokojowych protestów kobiet we wrześniu panuje powszechna obawa przed odwetem. Wiele mediów zostało zamkniętych<sup>12</sup>.

### **„Rozwiązanie kryzysu humanitarnego będzie wymagać kontaktów z talibami, ale to nie oznacza ich uznania”**

Spółeczność międzynarodowa stoi teraz w obliczu kolejnego kryzysu humanitarno-uchodźczego, zanim jeszcze otrząsnęła się po poprzednich: Syrii, Iraku czy Jeme-

<sup>11</sup> Kobiety ryzykowały też chłostę z rąk islamskich fanatyków, jeśli odważyły się wyjść z domu bez burki, czyli sukni zakrywającej całe ciało i twarz, z siateczką tylko na oczy, przez którą widać niewiele i niewyraźnie. Dla całego świata strój ten stał się symbolem podporządkowania kobiet w Afganistanie. Ale nawet kiedy talibowie stracili władzę, burka nie odeszła do lamusa, zwłaszcza w konserwatywnych regionach jak na przykład Kandahar.

<sup>12</sup> Nada Al-Nashif na posiedzeniu Rady Praw Człowieka ONZ w Genewie, 14 grudnia 2021 roku.



nie, z których wszystkie były wynikiem konfliktów zbrojnych w regionie. W dalszej kolejności mamy do czynienia z exodusem uchodźców z Myanmaru, Wenezueli i innych krajów. Według UNHCR, jedna na każde 95 osób na świecie była w 2020 roku (przed wycofaniem wojsk amerykańskich z Afganistanu) przymusowo wysiedlona (*Global trends...*, 2021). Sytuacja w tym względzie, z roku na rok zdaje się być coraz gorsza.

Poza kwestią regularnych naruszeń praw człowieka, Afganistan boryka się z innymi kryzysami, które pogłębiają dramatyczną sytuację w państwie. W 2021 roku kraj przeżył najgorszą suszę od dziesięcioleci, co doprowadziło do wyczerpania zapasów żywności. Dodatkowo, na początku stycznia 2022 roku organizacje humanitarne wskazywały na niezwykle srogą zimę w Afganistanie, która pogorszyła i tak już ciężkie warunki, w jakich żyły miliony ludzi w całym kraju (*Harsh winter...*, 2022). Ponadto 17 stycznia 2022 roku dwa trzęsienia ziemi nawiedziły odległe, górskie tereny w zachodnim Afganistanie, zabijając co najmniej 27 osób i niszcząc setki domów. Trzęsienia ziemi wystąpiły po trzech dniach obfitych opadów deszczu, które spowodowały, że domy z cegły mułowej stały się podatne na zniszczenia wzdłuż zboczy górskich – powiedział Baz Mohammad Sarwari – rzecznik gubernatora prowincji Badghis, w pobliżu granicy z Turkmenistanem (Zucchino, Hassan, 2022).

W Afganistanie rosną też bardzo inflacja oraz bezrobocie, a działalność organizacji humanitarnych jest bardzo utrudniona. Dlatego, jak alarmuje ONZ, jeśli natychmiast nie uda się przekazać do Afganistanu zarówno pomocy żywnościowej, jak i odżywek dla dzieci oraz środków wspierających odbudowę rolnictwa, to nawet 4,7 mln Afgańczyków będzie cierpieć w tym roku z powodu niedożywienia. W sposób ciężki, a więc taki, który wywołać może nieodwracalne skutki zdrowotne, niedożywionych może być nawet 1,1 mln afgańskich dzieci. Ponadto potrzebna jest pomoc w zapewnieniu dostępu do wody i sanitariatów, a także w budowie schronień przez ostrą afgańską zimą (Wolska, 2022).

O konieczności podjęcia działań, by w Afganistanie nie doszło do totalnej katastrofy mówił także przewodniczący Rady Europejskiej Charles Michel. Ostrzegł, że destabilizacja Afganistanu miałaby negatywny wpływ nie tylko na cały region. „Odrodzenie się terroryzmu, przemyt ludzi i substancji odurzających to poważne zagrożenie” – stwierdził (*G20 w sprawie Afganistanu...*, 2021). Premier Włoch Mario Draghi na szczycie Grupy G20 powiedział, że przywódcy i ministrowie zgodzili się działać za pośrednictwem ONZ i jej agencji. Powiedział, że istnieje konsensus co do tego, że nie będzie innego wyjścia, jak rozmawiać z talibami na temat wysyłania pomocy do kraju, ale nie oznacza to, że grupa ta zostanie uznana za legalny rząd (*G20 leaders pledge...*, 2021).

Kraj pogrąża się w kryzysie, aktywa banku centralnego zostały zamrożone, a zagraniczna pomoc dla gospodarki została zawieszona. Sektor gospodarki jest bliski upadku. ONZ apeluje o pomoc humanitarną dla Afganistanu w kwocie 4,4 mld dolarów. „Wchodzimy w 2022 r. z bezprecedensowym poziomem potrzeb wśród zwykłych kobiet, mężczyzn i dzieci w Afganistanie. 24,4 mln ludzi jest w potrzebie humanitarnej – ponad połowa populacji” – przekazało Biuro ONZ ds. Koordynacji Pomocy Humanitarnej (*Kryzys w Afganistanie się pogłębia...*, 2022).

Niecałe cztery miesiące po wycofaniu wojsk amerykańskich, pięć miesięcy po wycofaniu wojsk NATO i oddziałów sojusznicznych, Afganistan stał się symbolem największego

szego kryzysu humanitarnego na świecie. Odmowa talibów, by publicznie przyznać się do pogłębiającego się z każdym dniem kryzysu w kraju, pogłębia problem, który nie został stworzony wyłącznie przez nich. Społeczność międzynarodowa przez ostatnie dwa-dzieścia czy trzydzieści lat wykonała tu fatalną robotę. Obecnie nie ma w Afganistanie grupy społecznej, której podstawowe prawa nie byłyby zagrożone. Konsekwencje tego kryzysu będą prawdopodobnie odczuwalne przez najbliższe dekady. Przede wszystkim z uwagi na fakt, iż dopuszczono do sytuacji, kiedy fundamentalne prawa człowieka zostały bezwzględnie i sprawnie zastąpione przez fundamentalizm.

### Author Contributions

Conceptualization (Konceptualizacja): Klaudia Gołębiowska

Data curation (Zestawienie danych): Klaudia Gołębiowska

Formal analysis (Analiza formalna): Klaudia Gołębiowska

Writing – original draft (Piśmiennictwo – oryginalny projekt): Klaudia Gołębiowska

Writing – review & editing (Piśmiennictwo – sprawdzenie i edytowanie): Klaudia Gołębiowska

Competing interests: The author have declared that no competing interests exist (Sprzeczne interesy: Autor oświadczył, że nie istnieją żadne sprzeczne interesy)

### Bibliografia

- Amnesty International (2021), *Afghanistan*, <https://www.amnesty.org/en/location/asia-and-the-pacific/south-asia/afghanistan/>, 5.01.2022.
- Dobrowolska-Polak J. (2013), *Pomoc humanitarna*, Instytut Zachodni, Poznań.
- En Afghanistan, une femme ne pourra voyager seule au-delà de 72 km*, France24, 26.12.2021, <https://www.france24.com/fr/asie-pacifique/20211226-en-afghanistan-une-femme-ne-pourra-voyager-seule-au-del%C3%A0-de-72-km>, 20.01.2022.
- G20 leaders pledge to avert Afghanistan humanitarian crisis*, Geneva Solutions, 13.10.2021, <https://genevasolutions.news/peace-humanitarian/g20-leaders-pledge-to-avert-afghanistan-humanitarian-crisis>, 21.01.2022.
- G20 w sprawie Afganistanu: Nadzwyczaj ciężki kryzys humanitarny*, „Dziennik Gazeta Prawna”, 12.10.2021, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8270009,g20-afganistan-ciezki-kryzys-humanitarny-talibowie.html>, 21.01.2022.
- Galicki Z. (2016), *Związki międzynarodowego prawa humanitarnego z międzynarodowymi standardami ochrony praw człowieka w sytuacji konfliktu zbrojnego*, w: *Pomoc humanitarna w świetle prawa i praktyki*, red. P. Grzebyk, E. Mikos-Skuza, Warszawa.
- Global Trends Forced Displacement in 2020*, UNHCR, 18.06.2021, <https://www.unhcr.org/pl/wp-content/uploads/sites/22/2021/06/2020-global-trends.pdf>, 20.01.2022.
- Grzebyk P., Mikos-Skuza E. (red.) (2016), *Pomoc humanitarna w świetle prawa i praktyki*, Warszawa.
- Harsh winter fuels ongoing humanitarian crisis in Afghanistan*, UN News, 4.02.2022, <https://news.un.org/en/story/2022/01/1109122>, 20.01.2022.
- Human Rights Watch (2022), *World Report 2022: Afghanistan*, <https://www.hrw.org/world-report/2022/country-chapters/afghanistan>, 5.01.2022.
- Humanitarian crisis threatens basic human rights*, United Nations, 14 grudnia 2021, <https://news.un.org/en/story/2021/12/1107902>, 13.01.2022.

- Kälin W. (2012), *The human rights dimension of natural or human-made disasters*, "German Yearbook of International Law", vol. 55.
- Konwencja dotycząca statusu uchodźców, podpisana w Genewie dnia 28 lipca 1951 r., oraz protokół do tej konwencji z 1967 r.
- Konwencja o pokojowym załatwianiu sporów międzynarodowych, podpisana w Hadze dnia 18 października 1907 r.
- Konwencja w sprawie okrętów szpitalnych, podpisana w Hadze dnia 21 grudnia 1904 r.
- Konwencje o ochronie ofiar wojny, podpisane w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 roku.
- Kryzys w Afganistanie się pogłębia. Talibowie rozszerzają program „Jedzenie za pracę”*, Forsal.PL, 13.01.2022, <https://forsal.pl/swiat/aktualnosci/artykuly/8331903,talibowie-afganistan-program-jedzenie-za-prace-kryzys-onz-pomoc.html>, 21.01.2022.
- Meron T. (2008), *Wykład pamięci Marka Nowickiego, Prawa człowieka wkraczają na nowe terytoria: dochodzenie odpowiedzialności za naruszenia praw człowieka przed Międzynarodowymi Trybunałami Karnymi, wykład wygłoszony 29 listopada 2008 r. na Uniwersytecie Warszawskim*, tłum. J. Kondratiewa-Bryzik.
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych, Nowy Jork, 16 grudnia 1966 r.
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 16 grudnia 1966 r.
- Pomiciński A. (2012), *E-humanitaryzm: pomaganie przez klikanie*, „Kultura Popularna”, nr 3(33). *Pomoc rozwojowa*, Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej, <https://pcpm.org.pl/bezposrednie-wsparcie-operacji-humanitarnych>, 3.01.2022.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z dnia 10 grudnia 1948 r. podpisana w Paryżu.
- Refugees and Asylum Seekers in Turkey*, UNHCR, <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/88664>, 19.01.2022.
- Ruchała S. (2006), *Współczesne filozoficzne spory o ugruntowanie praw człowieka*, rozprawa doktorska, Katowice.
- Trzecia generacja praw człowieka*, UNIC Warsaw, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, <http://www.unic.un.org.pl/prawa-czlowieka/trzecia-generacja-praw-czlowieka/3205>, 7.01.2021.
- Wolska A. (2021), *Afganistan: UE, USA oraz 20 krajów domagają się, by talibowie przestali zabijać urzędników i żołnierzy obalonego rządu*, Euractiv.pl, 6.12.2021, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/afganistan-ue-usa-oraz-20-krajow-domagaja-sie-by-talibowie-przestali-zabijac-urzednikow-i-zolnierzy-obalonego-rzadu/>, 19.01.2022.
- Wolska A. (2022), *ONZ chce zebrać na rzecz pomocy dla Afganistanu 5 mld dolarów, aby „uniknąć humanitarnej katastrofy”*, Euractiv.pl, 11.01.2022, <https://www.euractiv.pl/section/bezpieczenstwo-i-obrona/news/onz-chce-zebrac-na-rzeczy-pomocy-dla-afganistanu-5-mld-dolarow-aby-uniknac-humanitarnej-katastrofy/>, 21.01.2022.
- Wspólne oświadczenie Rady i przedstawicieli rządów państw członkowskich zebranych w Radzie, Parlamencie Europejskim i Komisji Europejskiej, (2008/C 25/01), DzUE, C 25/1.
- Yam M. (2021), *As Afghans try to figure out Taliban's new rules, burqas are barometer of sorts*, Los Angeles Times, 23.08.2021, <https://www.latimes.com/world-nation/story/2021-08-23/as-afghans-try-to-figure-out-talibans-new-rules-burqas-serve-as-a-barometer>, 7.01.2022.
- Yellinek R., *The politics and geopolitics of the Afghan refugee crisis*, Middle East Institute, <https://www.mei.edu/publications/politics-and-geopolitics-afghan-refugee-crisis>, 19.01.2022.
- Zucchino D., Hassan S. (2022), *Two Earthquakes Strike Afghanistan, Killing at Least 27*, "New York Times", 18.01.2022, <https://www.nytimes.com/2022/01/18/world/asia/afghanistan-earthquakes.html>, 20.01.2022.

**Afghanistan: humanitarian crisis as a threat to fundamental human rights****Summary**

The main aim of the article is to analyse the humanitarian crisis in Afghanistan. The main factors that contributed to its emergence were: the withdrawal of American and NATO troops in 2021 and the seizure of power by the Taliban. The dramatic situation was further aggravated by natural disasters and the rise of armed and jihadist groups in Afghanistan (emboldened by the success of the Taliban). The fundamental human rights, which are regularly violated and the deepening crisis makes the situation of millions of people in Afghanistan worse every day, are particularly analyzed.

**Key words:** Afghanistan, humanitarian crisis, human rights, humanitarianism, international community, Taliban, NATO, US, UN